LIDIA COLESNIC-CODREANCA
Institutul de Filologie
(Chişinău)

INTUIȚIA LINGVISTICĂ LA ORIGINEA *RĂZBOIULUI GLOTONIMIC*

Ştefan Margela – 230 de la naştere

Abstract. Stefan Margela is one of the leading philologists of Bessarabia from the early nineteenth century. He was a polyglot, a lawyer, a translator and the author of a manual for Lancasterian schools and of a Russian – Romanian – Greek – French dictionary that remained in manuscript. Stefan Margela is also the author of the most prestigious bilingual Grammar published in Saint Petersburg in 1827. This grammar was used in teaching both in Bessarabia and the Romanian countries. It was the work via which Stefan Margela contributed to the reform of Romanian Cyrillic alphabet and promoted the words *the Romanian language* and Romanian in the nineteenth century.

Keywords: glotoneme, glotonemic war, Romanian Cyrillic alphabet, bilingual grammar, polyglot, nomofilax, dragoman, Lancaster method, Lancasterian schools.

Una dintre cele mai importante moşteniri lingvistice, cea a justificării glotonimului *limba română*, ne-a lăsat-o filologul poliglot Ştefan Margela (1783-1850), de la a cărui naştere anul acesta se împlinesc 230 de ani.

Deşi despre rolul acestei personalități în cultura lingvistică din Basarabia secolului al XIX-lea ne-am pronunțat şi cu alte ocazii [1], am revenit şi de această dată la fenomenul Ştefan Margela, fiindcă îl considerăm insuficient studiat şi promovat din lipsa informațiilor istorice.

Originar din Principatul Moldovei, dintr-o familie de boieri greci, devotați Rusiei, cu studii la Iaşi şi în Olanda, Ştefan Margela a fost un om de o vastă cultură. Pe lângă limbile clasice, poseda la perfecție greaca, franceza, germana, româna şi rusa. Bunicul său fusese căpitan voluntar în armata lui Rumeanțev, iar tatăl lui a fost şef de regiment al armatei neregulate a batalionului albanez de sub comanda contelui Orlov. În timpul războiului ruso-turc (1806-1812), mai exact în anul 1811, Ştefan Margela intră în slujba consilierului Krasno-Milaşevici, Preşedintele divanului Principatelor Moldovei şi Valahiei. În 1816 i se acceptă cererea de angajare în postul de nomofilax (consultant juridic), fără remunerare [2, p.149], în comitetul provizoriu al Basarabiei, care se ocupa cu sistematizarea normelor juridice a noii provincii anexate la Imperiul rus.

Din sursele de arhivă consultate la tema „Limba română în Basarabia secolului al XIX-lea", tangențial, am atestat nişte informații prețioase despre Ştefan Margela din perioada aflării sale în Basarabia, informații ce denotă că el era unicul funcționar basarabean de la Chişinău cunoscător de limbi şi unicul traducător la acea vreme din română în rusă şi viceversa.

BDD-A6778 © 2013 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:43 UTC)

În 1817 Margela părăseşte Basarabia, stabilindu-se la Sanct Petersburg, pentru a activa în cadrul Ministerului Afacerilor Externe în calitate de dragoman. În 1819 ocupă funcţia de traducător în Departamentul Asiatic, unde lucrează timp de 10 ani. În acelaşi timp, în 1820, conform cererii sale, dar şi cu recomandarea Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, este angajat în cadrul Ministerului Cultelor şi al Instrucţiunii Publice, unde are toate posibilităţile să-şi realizeze aptitudinile sale de savant şi filolog. Documentele transmit că pe la 1822 Margela avea o stare a sănătăţii destul de precară [3, fila 2].

La St. Petersburg Ştefan Margela a fost unicul cunoscător de limbă română dintre funcţionarii tuturor ministerelor şi departamentelor guvernului rus [3, fila 2 verso]. Anume acolo el a elaborat un şir de materiale didactice în limba română pentru şcolile elementare lancasteriene ce urmau a fi deschise în Basarabia.

Între anii 1821-1824 Margela alcătuieşte un manual după metoda Lancaster de învăţare a citirii, scrierii, aritmeticii şi cusătoriei, pe care urma să-l editeze pe cont propriu. Cu regret, acest manualul n-a fost acceptat de către instanţele superioare spre editare [4, p. 21]. În aceeaşi perioadă Ştefan Margela a elaborat şi un scurt dicţionar rus-român-grec-francez, care la fel n-a fost editat.

În 1827, la St. Petersburg, Ştefan Margela editează *Rossiisko-Rumânskaia Grammatica/ Grammatică Russască şi Rumânească/*, care, de fapt, era un elementar manual de limbă rusă tradus în română. Acest manual a fost utilizat la predarea limbii române în învăţământul din Basarabia o perioadă destul de îndelungată, până la apariţia *Gramaticii* lui Iacob Ghinculov (1840).

Atunci, la 1827, intenţia autorului fusese ca manualul său să contribuie „la studierea limbii Ruse de către cei 8 mii de Români, care locuiesc în Basarabia, aflată de mai bine de 20 de ani în supunerea Rusiei, şi care nu au nici un fel de manuale pentru a o studia. În afară de aceasta, ea poate aduce folos şi câtorva milioane de Români, care locuiesc dincolo de Prut şi Dunăre; de asemenea şi Ruşilor, care doresc să înveţe limba Română" [5, p. V]. Această intenţie s-a realizat.

Peste un secol şi jumătate cercetătorii au constatat că *Gramatica* bilingvă a lui Ştefan Margela a fost utilizată în predare atât în Basarabia, cât şi în Ţările Române [6, p. XXIII] şi că „a situat învăţământul din Basarabia la acelaşi nivel cu cel din Ţările Române" [6, p. XX].

În ce ne priveşte, de pe poziţia mereu actuală a *războiului glotonimic* vizând denumirea corectă a limbii majorităţii vorbitoare din arealul nostru lingvistic, considerăm că prin intermediul acestei *Gramatici* Ştefan Margela, încă la începutul secolului al XIX-lea, a justificat şi a promovat glotonimul *limba română* şi etnonimul *român* cu referire la populaţia vorbitoare de limbă română din spaţiul dintre Prut şi Nistru [5, p I-VIII], ba mai mult chiar, a destituit din uzul lingvistic şcolar sintagma *limba moldovenească* introdusă în mod artificial la numai 7 ani de la anexarea Basarabiei (în 1819) prin *Scurtă Russască Grammatică tălmăcită în limba Moldovenească pentru ucenicii Seminariei Chişinăului şi a altor şcoale din Basarabia*, Chişinău, 1819.

BDD-A6778 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:43 UTC)

E firesc să ne întrebăm: ce gramatici româneşti, editate peste Prut până la acea dată, l-ar fi putut inspira pe Ştefan Margela la scrierea variantei româneşti a *Gramaticii* sale bilingve?

Unele presupuneri le atestăm la Paul şi Zamfira Mihail care, într-un amplu studiu despre textele româneşti editate în prima jumătate a secolului al XIX-lea în Basarabia, apreciind rolul *Gramaticii* lui Ştefan Margela în reforma alfabetului chirilic folosit în acea perioadă la editarea textelor româneşti, susţin că „Ştefan Margela, care între anii 1821-1827 se afla ca funcţionar la St. Petersburg (…), se poate să fi avut cunoştinţă de cele scrise de I. Văcărescu, după cum putem crede că a consultat şi alte gramatici româneşti. Socotim însă propunerile sale (*cele cu referire la reforma alfabetului chirilic românesc* – n.n.) ca independente de influenţa şcolii de la Bucureşti" [6, p. XIX].

E de reţinut, că la o simplă comparare doar a foii de titlu a *Gramaticii* lui Ienăchiţă Văcărescu şi a foii de titlu a variantei româneşti a *Gramaticii* lui Ştefan Margela te convingi că anume *OBSERVAŢII sau băgări de seamă asupra regulelor GRAMMATICII RUMÂNEŞTI, adunate şi alcătuite de dumnealui Iannake Văcărescul*, în Vienna Austriei la 1787, i-a servit lui Margela drept sursă de inspiraţie. Ambii autori au utilizat absolut aceleaşi semne grafice [Vezi ANEXE].

În ideea continuării reflecţiilor asupra surselor de inspiraţie ale lui Ştefan Margela, în prezentul articol vom da curs liber unei informaţii de arhivă, recent descoperite, care ne dezvăluie că autorul a mai avut la îndemână un model românesc de *Gramatică*.

Într-un dosar din 1826, în variantă de microfilm anevoios descifrabilă, se păstrează o corespondenţă a ministrului Instrucţiunii Publice de la Sanct Petersburg, Alexandru Şişkov, cu autorităţile de la Chişinău, referitoare la cărţile solicitate de Ştefan Margela pentru elaborarea manualului de gramatică la care lucra.

În scrisorile scrise în ruseşte observăm cum, din motive de securitate, este evitat cu mult tact glotonimul *limba română* de însuşi Ştefan Margela, care recurge la limba franceză, iar funcţionarii ţarişti, atât ministrul Şişkov de la Sanct Petersburg, cât şi generalul Inzov de la Chişinău, folosesc sintagma *limba moldovenească* absolut improprie contextului în care era vorba de manualul românesc editat la Sibiu.

Astfel, ministrul Şişkov scrie că „Ştefan Margela, funcţionar (şi cavaler de gradul 8) în Departamentul Instrucţiunii Publice, care, după porunca mea, acum lucrează la alcătuirea *Gramaticii Ruso-Moldoveneşti* şi *Moldoveneşti-Ruse*, pentru finalizarea acestei munci, are nevoie de următoarele cărţi: 1. *Dictionnaire moldave, imprime en Hongrie*; 2. *Grammaire moldave, imprime en Hongrie* şi 3. *Grammaire moldave, imprime en Jasy.*

În dorinţa de a-i pune la dispoziţie domnului Margela toate mijloacele pentru realizarea acestei intenţii atât de utile, eu mă adresez dumneavoastră Multmilostive Domn, cu rugămintea ca să-mi trimiteţi cărţile sus-numite cu înştiinţarea despre preţul lor. După primirea cărţilor, imediat vă vor fi expediaţi şi banii" [7, fila 1].

La 12 octombrie 1826 generalul Inzov îi răspunde: „Am constatat că la Chişinău nu sunt toate cărţile solicitate, a fost găsită numai o singură *Gramatică Moldovenească* tipărită în Moldova, în oraşul Sibiu" [7, fila 2].

BDD-A6778 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:43 UTC)

La 16 octombrie 1826 *Gramatica* tipărită la Sibiu a ajuns la Sankt Petersburg, fapt confirmat de ministrul Alexandru Şişkov: „Primind un exemplar al *Gramaticii Moldoveneşti* tipărite în oraşul Sibii şi mulţumindu-vă pentru această trudă, vă expediez banii, 2 ruble şi 50 de copeici, despre primirea cărora vă rog să mă înştiinţaţi” [7, fila 4].

Scrisoarea de răspuns urmează abia la 16 decembrie 1826: „Banii expediaţi au fost transmişi ieromonahului Damaschin, întrucât sus-numita carte a fost procurată anume de la el” [7, fila 5].

„Gramatica Moldovenească” tipărită la Sibiu în 1787, despre care este vorba în acest document, este, de fapt, *Gramatica Românească* a lui Radu Tempea.

Aşadar, cele două modele de *Gramatică Românească* care i-au servit lui Ştefan Margela drept surse de inspiraţie la elaborarea variantei româneşti a *Gramaticii* bilingve de la 1827 sunt:

1) *OBSERVAŢII sau băgări de seamă asupra regulelor GRAMMATICII RUMÂNEŞTI, adunate şi alcătuite de dumnealui Iannake Văcărescul*, în Vienna Austriei la 1787; şi

2) *GRAMMATICĂ ROMÂNEASCĂ alcătuită de Radu Tempea, Directorul Şcoalelor Neunite Naţionaliceşti prin Marele Prinţipat al Ardealului*, Sibii, 1797.

SURSE BIBLIOGRAFICE ŞI IZVOARE

1. Lidia Colesnic-Codreanca. *Filologi basarabeni din secolul al XIX-lea*. În: Philologia, nr. 5-6, 2011.

2. Ioan Iovva. *Vidnâi deiateli culiturî i prosveşcenia Moldavii S. I. Marţella*. În: Codrî, nr. 8, 1978.

3. Arhiva Naţională a Republicii Moldova, fondul 205, registrul 1, dosarul 3708.

4. Ioan Iovva. *O jizni i deiatelinosti S. I. Marţellî.* În: Limba şi literatura moldovenească, nr. 4, 1983.

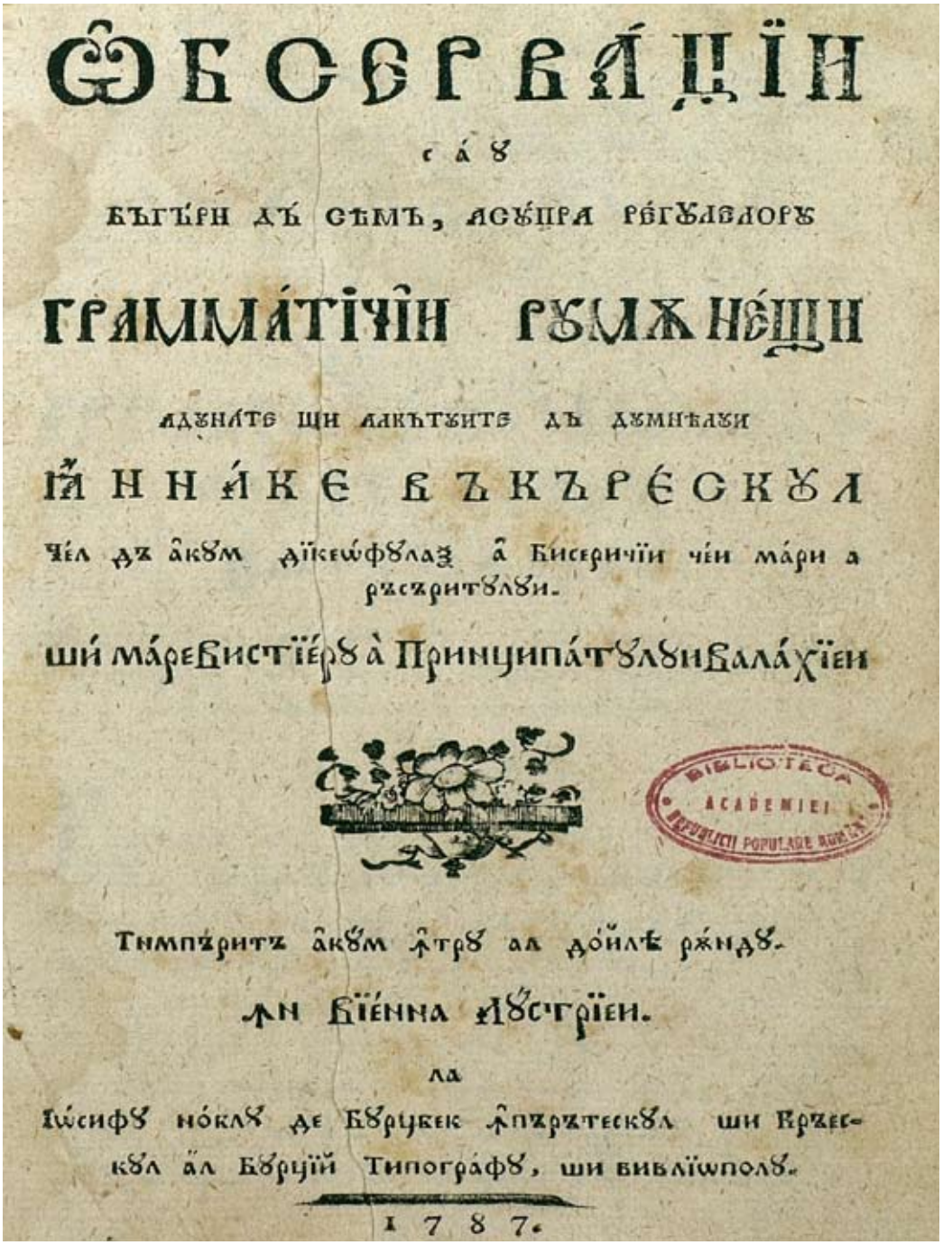
5. Stepan Marţella. *Rossisko-Rumânskaia Grammatica/ Gramatică Russască şi Rumânească*, St. Petersburg, 1827.

6. Paul şi Zamfira Mihail. *Acte în limba română tipărite în Basarabia (1812-1830)*, Bucureşti, 1993.

7. Arhiva Naţională a Republicii Moldova, fondul 205, registrul 1, dosarul 5070.

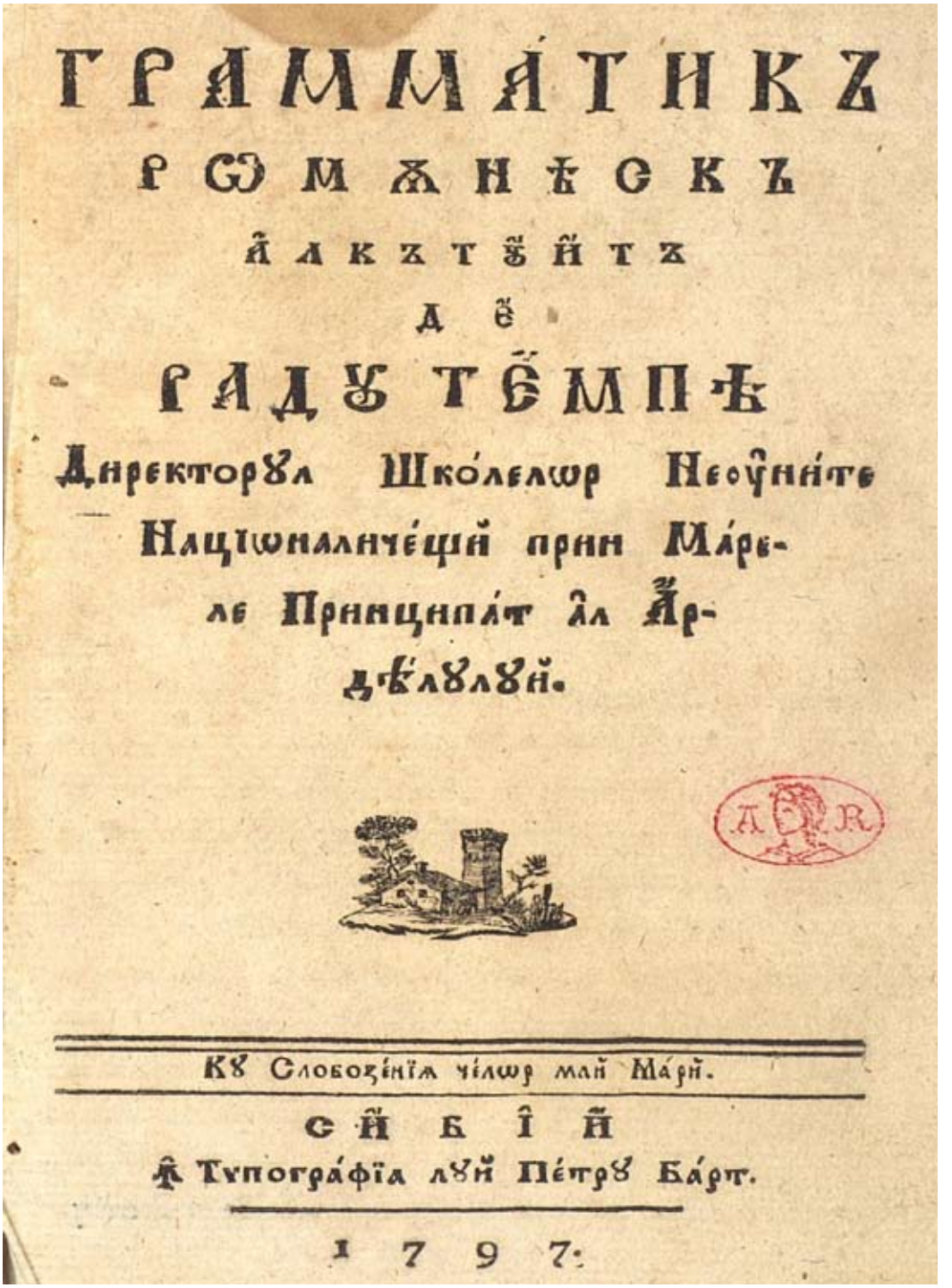
BDD-A6778 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:43 UTC)

ANEXE

ОБСЕРВАЦІЇ
САЎ
БЪГЪРН АЪ СѢМЪ, АСЎПРА РѢГЎЛЛОРЪ
ГРАММАТІЧІЇ РЎМЪНЕЩІ
АДЎНАТЕ ШІ АЛКЪТЎІТЕ АЪ ДЎМНЕЛЎІ
ІѢННАКЄ БЪКЪРЄСКЎЛ
Чѣл дъ âкЎм дїкеѡфЎлаѫ â Бисеричїи чѣи мâри а рѫсъритЎлЎи.
ШІ МâреБИСТЇЄРЎ à ПРИНЦИПâТЎЛЎІВАЛâХЇЄІ
Тимпъритъ âкЎм ѧтрЎ ал дойлѣ рѫндЎ.
ЛѢ БЇЄННА ЌЎсгрїеи.
ла
Іѡсифъ нóклЎ де БЎрЦЎек ѧпърътескЎл ШІ КрѫтескЎл âл БЎрцїй Типографъ, ШІ ВИБЛЇѡполЎ.
1787.

Foia de titlu a *Grammaticii Rumâneşti* a lui Ienăchiță Văcărescu, editată la Viena în 1787

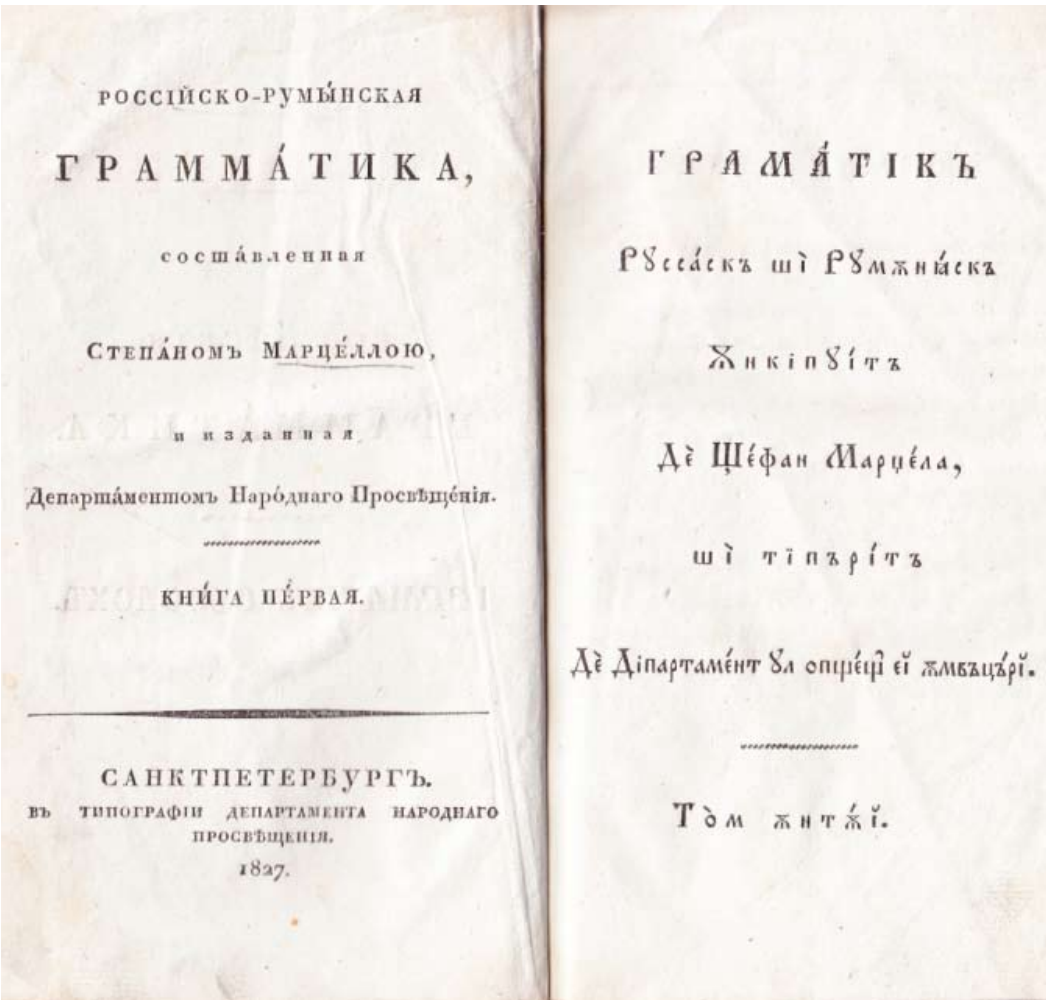
BDD-A6778 © 2013 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:43 UTC)

ГРАММАТИКЪ
РОМАНЕСКЪ
АЛКЪТЎЙТЪ
А Ё
РАДУ ТЕМПЕ
Директорўл Школелор Неоуните
Нацїональнчёщій прин Мáре-
ле Принципáт ал Ардéлулуй.
КЪ Словозінїм чілор май Мáрй.
СЙБІЙ
Тыпографїа луй Пéтрў Бáрт.
1797

Foia de titlu a *Grammaticii Româneşti* a lui Radu Tempea, editată la Sibiu în 1797

BDD-A6778 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:43 UTC)

Foaia de titlu a *Grammaticii româneşti* a lui Radu Tempea, editată la Sibiu, în 1797

РОССІЙСКО-РУМЫ́НСКАЯ

ГРАММА́ТИКА,

сост҃а́вленная

Степа́номъ Марце́ллою,

и изданная

Департа́ментомъ Наро́днаго Просвѣще́нія.

КНИ́ГА ПЕ́РВАЯ.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ.

ВЪ ТИПОГРАФІИ ДЕПАРТАМЕНТА НАРОДНАГО ПРОСВѢЩЕНІЯ.

1827.

Г Р А М А́ Т І К Ъ

Р8сскаск ш҃ Р8мжнѝск҃

Жнкіп8і́т҃ъ

Дѣ Щ҃е́фан Марцела,

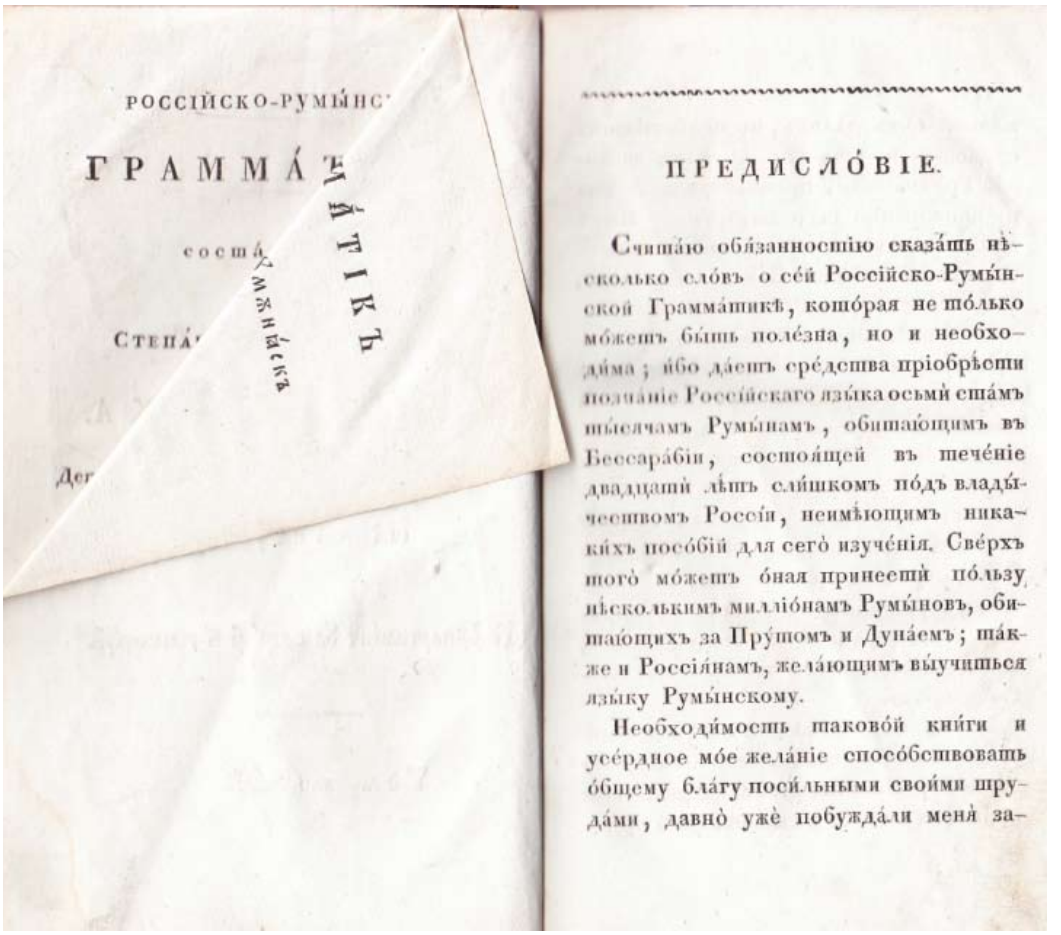
ш҃ т҃ї́пър҃і́т҃ъ

Дѣ Діпартамéнт 8л опцмéцѝ ей҃ жмвацáрѣ.

Т҃о́м жнтжі́.

Foaia de titlu a *Grammaticii* bilingve a lui Ştefan Margela, editată la St. Petersburg în 1827

BDD-A6778 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:43 UTC)

РОССІЙСКО-РУМЫ́НС

ГРАММА́ТІКЪ

сост

Степа́

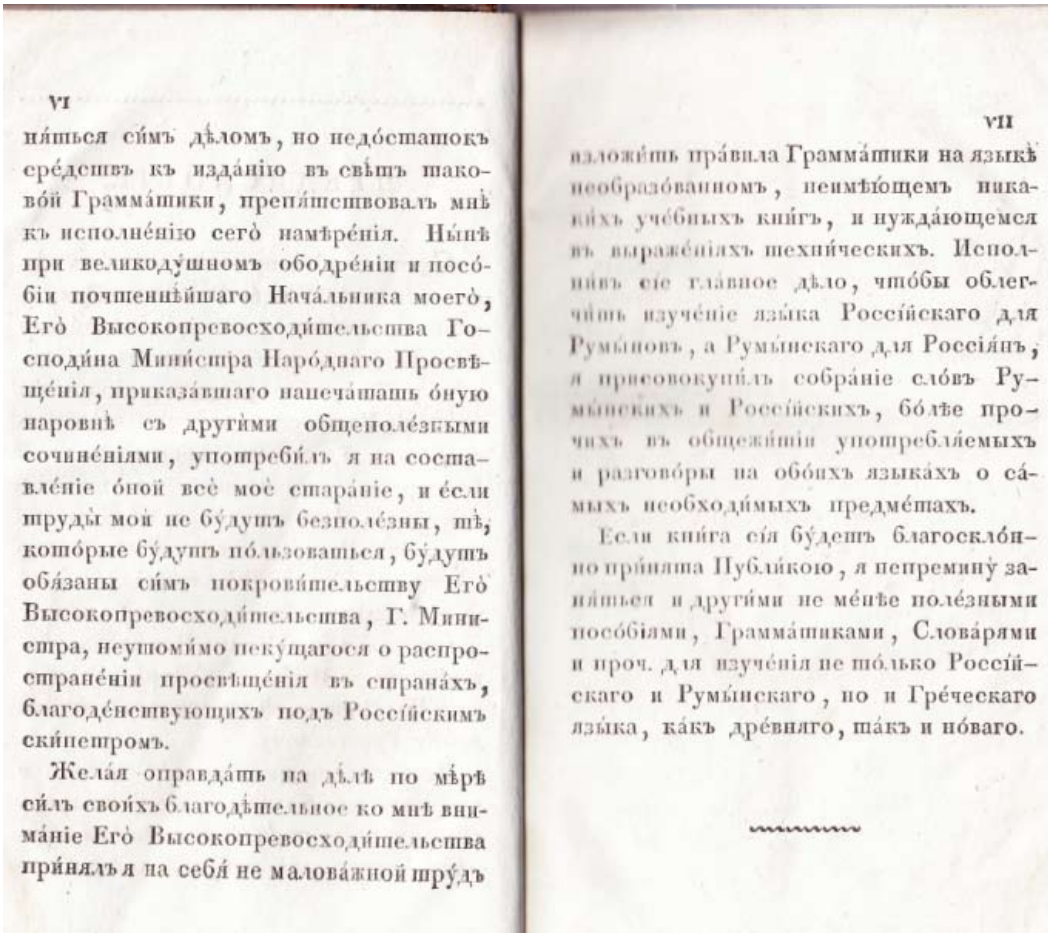
ПРЕДИСЛО́ВІЕ.

Счита́ю обя́занностію сказа́ть нѣ-сколько сло́въ о сей Россійско-Румы́нской Грамма́тикѣ, кото́рая не то́лько мо́жетъ бы́ть поле́зна, но и необходи́ма; и́бо да́етъ сре́дства пріобрѣсти позна́ніе Россійскаго язы́ка осьми́ ста́мъ ты́сячамъ Румы́намъ, обита́ющимъ въ Бессара́біи, состоя́щей въ тече́ніе двадцати́ лѣтъ сли́шкомъ по́дъ влады́чествомъ Россіи, неимѣющимъ никаки́хъ посо́бій для сего́ изуче́нія. Све́рхъ того́ мо́жетъ о́ная принести́ по́льзу нѣсколькимъ милліо́намъ Румы́новъ, обита́ющихъ за Пру́томъ и Дуна́емъ; та́кже и Россія́намъ, жела́ющимъ вы́учиться язы́ку Румы́нскому.

Необходи́мость таково́й кни́ги и усе́рдное мо́е жела́ніе спосо́бствовать о́бщему бла́гу посы́льными свои́ми тру-да́ми, давно́ уже́ побужда́ли меня́ за-

Prima pagină din „Prefaţa” *Grammaticii* bilingve a lui Ştefan Margela, scrisă în ruseşte

BDD-A6778 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:43 UTC)

VI

ня́шься сѝмъ дѣ́ломъ, но недо́сташокъ сре́дствъ къ изда́нію въ свѣ́тъ тако-во́й Грамма́тики, препя́тствовалъ мнѣ́ къ исполне́нію сего́ намѣре́нія. Нынѣ́ при великоду́шномъ ободре́ніи и посо́біи почтеннѣ́йшаго Нача́льника моего́, Его́ Высокопревосходи́тельства Господи́на Мини́стра Наро́днаго Просвѣще́нія, приказа́вшаго напеча́тать о́ную наровнѣ́ съ други́ми общеполе́зными сочине́ніями, употреби́лъ я на составле́ніе о́ной всѣ́ мои́ стара́ніе, и е́сли трудъ́ мои́ не бу́дутъ безполе́зны, тѣ́, кото́рые бу́дутъ по́льзоваться, бу́дутъ обя́заны сѝмъ покрови́тельству Его́ Высокопревосходи́тельства, Г. Министра, неутоми́мо пеку́щагося о распростране́ніи просвѣще́нія въ страна́хъ, благоде́нствующихъ подъ Росси́йскимъ ски́петромъ.

Жела́я оправда́ть на дѣ́лѣ по мѣ́рѣ си́лъ своихъ благодѣ́тельное ко мнѣ́ вниманіе Его́ Высокопревосходи́тельства при́нялъ я на себя́ не мало-ва́жной тру́дъ

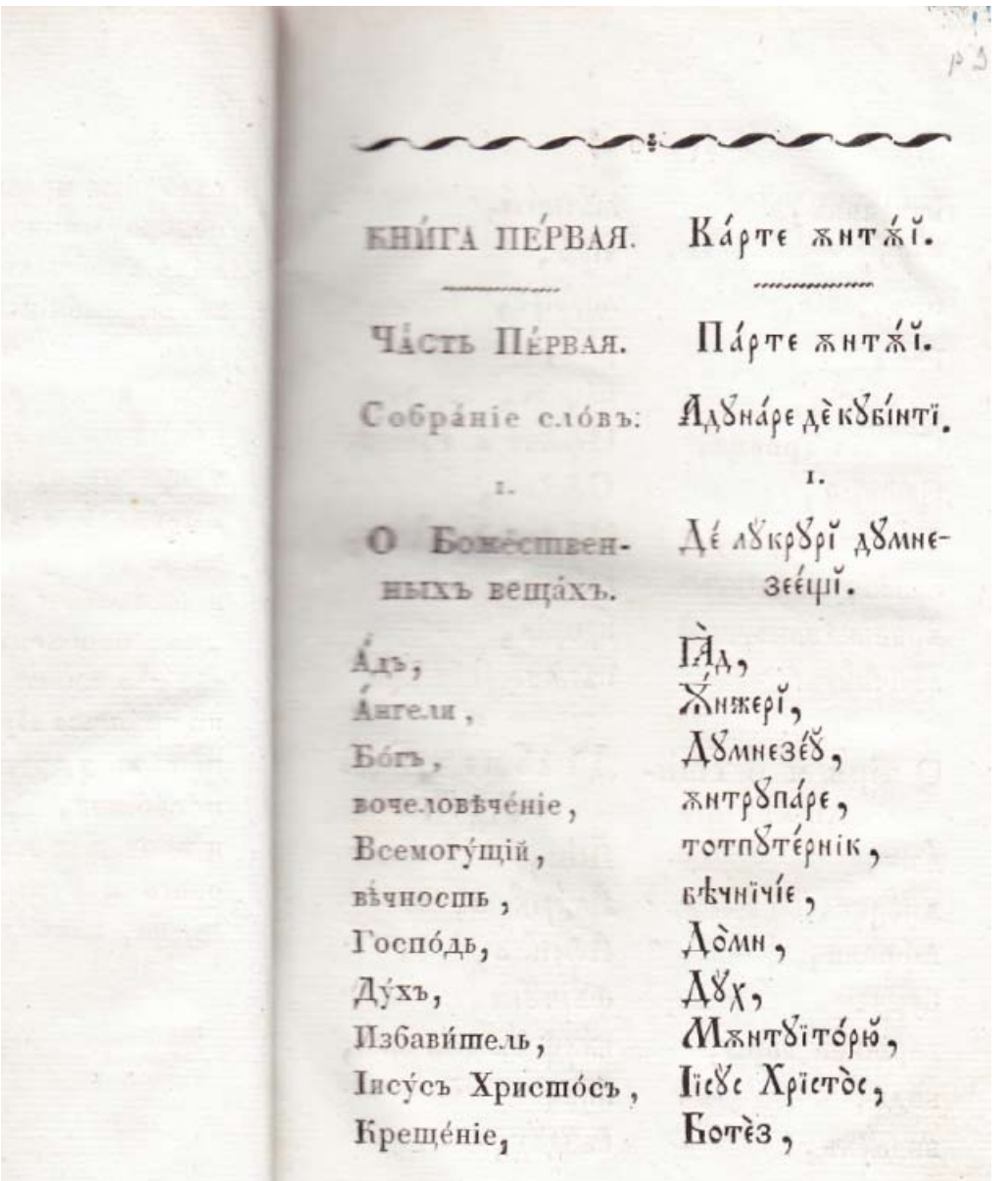
VII

изложи́ть пра́вила Грамма́тики на языкѣ́ необразо́ванномъ, неимѣ́ющемъ никаки́хъ учє́бныхъ кни́гъ, и нужда́ющемся въ выраже́ніяхъ техни́ческихъ. Исполни́въ сіе́ гла́вное дѣ́ло, что́бы облегчи́ть изуче́ніе языка́ Россі́йскаго для Румы́новъ, а Румы́нскаго для Россія́нъ, я присовокупи́лъ собра́ніе сло́въ Румы́нскихъ и Россі́йскихъ, бо́лѣе прочихъ въ общежи́тіи употребля́емыхъ и разгово́ры на обо́ихъ языка́хъ о са́мыхъ необходи́мыхъ предме́тахъ.

Если кни́га сія́ бу́детъ благоскло́нно при́нята Публи́кою, я непремину́ заня́тся и други́ми не ме́нѣе поле́зными посо́біями, Грамма́тиками, Слова́рями и проч. для изуче́нія не то́лько Россі́йскаго и Румы́нскаго, но и Гре́ческаго языка́, ка́къ дре́вняго, та́къ и но́ваго.

Ultimele pagini din „Prefața” *Grammaticii* bilingve a lui Ștefan Margela

BDD-A6778 © 2013 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:43 UTC)

КНИ́ГА ПЕ́РВАЯ. Ка́рте жнтж̀ї.

Ча́сть Пе́рвая. Па́рте жнтж̀ї.

Собра́ніе сло́въ: Ѧдꙋна́ре дѐкꙋбі́нтї.

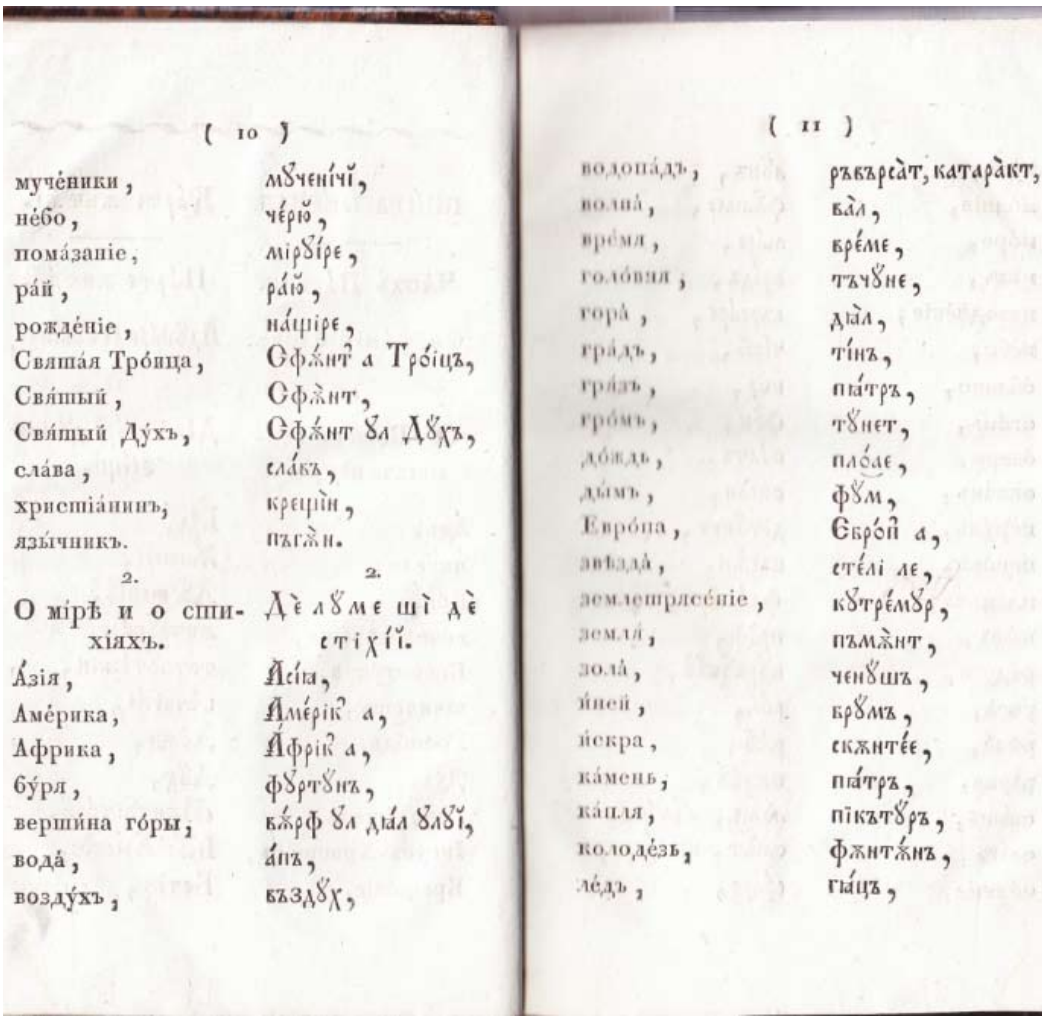
1. 1.

О Бо́жествен- Де́ лꙋкрꙋрї дꙋмне-
ныхъ вещáхъ. зеѐщї.

Áдъ, Гѧ́д,
Áнгели, Жнжерї,
Бо́гъ, Дꙋмнезе́ꙋ,
вочеловѣче́ніе, жнтрꙋпа́ре,
Всемогу́щій, тотпꙋтѐрнік,
вѣ́чность, вѣ́чнїе́,
Госпо́дь, Дѐмн,
Ду́хъ, Дꙋх,
Избави́тель, Мжнтꙋїто́рю,
Іису́съ Христо́съ, Їѣ́ꙋс Хрїсто̀с,
Крещéніе, Ботѐз,

Pagini din glosarul „Adunare de cuvinte” al *Grammaticii* bilingve de la 1827

BDD-A6778 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:43 UTC)

(10)

мучѐники,	мѫчєнїчї,
нѐбо,	чє́рїѳ,
помáзаніе,	мірѫ́ре,
рáй,	рáїѳ,
рождéніе,	нáцїре,
Свята́я Трóица,	Сфѫ́нт а Трóіцѫ,
Свя́тый,	Сфѫ́нт,
Свя́тый Дýхъ,	Сфѫ́нт ѫл Дѫ́хъ,
слáва,	слáкъ,
христіáнинъ,	крецїн,
язы́чникъ.	пъгѫ́н.

2.

О мірѣ и о спи-хіяхъ.

2.

Дѐ лѫ́ме шї дѐ стїхі́ї.

А́зія,	А́сїа,
Амéрика,	Амéрїкѫ а,
Áфрика,	Áфрїкѫ а,
бýря,	фѫртѫ́нъ,
верши́на гóры,	кѫ́рф ѫл дѫ́л ѫлѫ́,
водá,	а́пъ,
воздýхъ,	въздѫ́х,

(11)

водопáдъ,	ръкърса́т, катара́кт,
волнá,	ва́л,
врéмя,	врéме,
голóвня,	тъчѫ́не,
горá,	дѫ́л,
грáдъ,	тї́нъ,
грáдъ,	пѫ́тръ,
грóмъ,	тѫ́нет,
дóждь,	плóае,
ды́мъ,	фѫ́м,
Еврóпа,	Єврóпѫ а,
звѣздá,	стéлі ле,
землетрясéніе,	кѫтрéмѫр,
земля́,	пъмѫ́нт,
золá,	ченѫ́шъ,
и́ней,	брѫ́мъ,
и́скра,	скѫнтéе,
кáмень,	пѫ́тръ,
кáпля,	пїкътѫ́ръ,
колодéзь,	фѫнтѫ́нъ,
лéдь,	гы́цъ,

BDD-A6778 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:43 UTC)